

Nr 11 KAPLICA NAGROBNA RODZINY MENTZLÓW

(1726)

także: *Menzel*

Wewnętrzna część kaplicy zwieńczona jest sklepieniem krzyżowym, nad którym znajduje się dach czterospadowy. Portal zamykała dawniej krata z kutego żelazna, którą około 1860 roku zastąpiono drewnianymi drzwiami, z powodu zmiany przeznaczenia kaplicy, którą od tamtej pory użytkowano jako kostnicę. Po obu stronach wejścia znajdują się epitafia: po lewej, Christiana Mentzla (1667-1748), który zlecił budowę kaplicy, a po prawej jego pierwszej żony Anny Ursuli (1671-1726). Zaginał kartusz z gmerkiem, który znajdował się na wierzchołku łuku bramnego. Znajdujący się nad portalem tekst nagrobny poświęcony Georgowi Mentzlowi (1635-1715), ojcu Christiana, nałożony został z arcyzmem kamieniarza na stylizowane sukno, być może woal. Otaczające je rogi obfitości, dekoracje roślinne, kwiaty oraz liście akantu zostały wykonane z dużą dbałością o szczegóły. Na chronostychu znajdującym się na kartuszu przed polem szczytowym widoczna jest do dziś inskrypcja: VRNA MENZELIANA PATRIS VXORIS ET PROLIIS CINERI DATA (*Prochom ojca, małżonki i potomstwa darujemy urnę Mentzłów*). Zawiera ona także datę ukończenia budowy 1726. Tak więc zapobiegliwy Christian Mentzel zbudował swój rodzinny grobowiec już 22 lata przed śmiercią. W 1912 roku w obszernej krypcie Bruno Egon Hugo Gerstmann odnalazł 55 częściowo zachowanych, częściowo zniszczonych trumien, w tym ok. 30 trumien dziecięcych oraz trumnę ze szczątkami prapradziadka Christiana Mentzla.¹

Christian Mentzel

Najstarszy dokument dotyczący przodków rodziny Mentzłów datowany jest na rok ok. 1500 i pochodzi z Kopańca. Ojciec Christiana, George Mentzel, był jeleniogórskim kupcem. Matka Christiana, Magdalena (1637-1708), była córką poważanego jeleniogórskiego kowala i płatnierz, George Wentzela (1602-1670).² Christian odebrał dobre wykształcenie. Początkowo lekcji udzielali mu *informatorzy*, czyli prywatni nauczyciele domowi – w ten sposób można

1) Kaplica nagrobna nr 11 (przed 1945)

2) Fasada kaplicy nagrobnej nr 11 (przed 1945)

1) Oświetlone kaplice nagrobne nr 9 do 11

było obejść cesarskie ograniczenia dotyczące nauki religii ewangelickiej. Następnie przez trzy lata uczęszczał do szkoły ewangelickiej w Wieży. Miejscowość ta, oddalona od Jeleniej Góry o ok. 27 km, choć położona dosłownie za rogatkami należącego do Gryfowa Śląskiego, leżała już w granicach Elektoratu Saksonii.³

W wieku 15 lat, w 1682 roku, Christian rozpoczął naukę w jednym z renomowanych wrocławskich domów kupieckich. Wykształcenie uzupełnił następnie w firmie ojca. Kolejnym etapem w jego życiorysie była długa podróż w interesach po Europie, w ramach której odwiedził: Holandię, Anglię, Hiszpanię i Portugalię. Po powrocie założył w Jeleniej Górze własną firmę handlową. W 1692 wstąpił do Konfraterni Kupieckiej i poślubił Annę Ursulę Gerstmann, pochodzącą z jednego z najbardziej poważanych kowarskich rodów kupieckich. Para miała czterech synów i pięć córek. Jedynie dwoje z nich osiągnęło dojrzały wiek. Christian był właścicielem wielu domów, parceli,

bielarni, blich i zwykłych łąk, pól oraz ogrodów w Jeleniej Górze i okolicy. Sam mieszkał przy rynku w domu nr 27, później w gospodzie *Pod złotym mieczem*.⁴

W latach 1727-1731 towarzyszką życia ponad 60-letniego już Christiana została jego druga żona Agnetha Elisabeth Grabs (1699-1731). Miał z nią troje dzieci. Ostatnią jego żoną (małżeństwo trwało od 1732 do 1748 roku) była Christiane Elisabeth (1702-1756), z domu Legner, wdowa po pastora z Proboszczowa. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro kolejnych dzieci, z których troje osiągnęło dorosłość. Jednym z nich był Christian Gottfried (1739-1807), późniejszy właściciel dóbr łomnickich. W chwili urodzin najmłodszego syna, Christiana Friedricha (1741-1751), Christian Mentzel miał prawie 74 lata.⁵

Ustalenie wymiaru podatku za rok 1739 wykazało, iż majątek Christiana Mentzela prawie trzykrotnie przewyższał wartość majątku zamożnego kupca, Daniela von Buchsa.

1) Dobra rycerskie Dziwiszów Górny (ok. 1748)

2) Dom modlitwy w Dziwiszowie (1750)

3) Dobra rycerskie Dziwiszów Dolny (1830)

4) Christian Mentzel (1667-1748)

5) Zamek Łomnica (ok. 1810 r.)

6) Pieczęć z merkiem Christiana Mentzela (†1748)

7) Christiane Elisabeth Mentzel (1702-1756) (portret: Seydel 1750, rycina: J. M. Bernigeroth 1757)

8) Christian Benjamin Mentzel (1694-1761), syn Christiana Mentzela (†1748) z pierwszego małżeństwa (rycina: J. M. Bernigeroth)

9) Christian Gottfried Mentzel (1739-1807), syn Christiana Mentzela (†1748) z trzeciego małżeństwa

10) Johanna Eleonora (1738-1805), żona Christiana Gottfrieda Mentzela (†1807) (na podstawie zaginionego obrazu olejnego E. A. Mauermanna, 1760)

Wartość wszystkich posiadłości Mentzla oszacowano po jego śmierci, na 317.727 talarów cesarskich, co odpowiadało siedmiokrotnej wartości dóbr łomnickich wraz z całym wyposażeniem i podatkami.⁶ Ogromne sumy przekazywał Christian Mentzel na budowę i wyposażenie Kościoła Łaski, którego radzie parafialnej przewodniczył. Z uwagi na jego hojność zwano go „wielkim patronem kościoła”. Na budowę organów, w latach 1725-1729, Mentzel przeznaczył 30.000 talarów.⁷ Dotacjami i zapisami testamentowymi obdarowywał także pastorów i organistów Kościoła Łaski, nauczycieli gimnazjum i szkoły dla dziewcząt, miejską biedotę oraz studentów Uniwersytetu Lipskiego. Mimo ogromnego bogactwa żył dość skromnie. Stronił od zbędnych wydatków i przyjemności. Majętny kupiec jadał wraz z rodziną cynowymi łyżkami z glinianych naczyń.⁸ Jeden jedyny raz Mentzel pomyślał o sobie i w 1711 roku wspiał się na Śnieżkę.⁹

Jako że pod względem szacunku, jakim go darzono, i majątku nie ustępował miejscowej szlachcie, stosownie do swego statusu Mentzel postanowił nabyć dobra rycerskie. W 1738 roku jego wybór padł na Łomnicę oraz Dziwiszów, a cesarz Karol VI wydał mieszczaninowi Mentzlowi przywilej posiadania dóbr łomnickich *ad dies vitae*. Wcześniej, kierując się zrozumiałą mieszczańską dumą, Mentzel odrzucił cesarską ofertę podniesienia go do stanu szlacheckiego.¹⁰

23 lutego 1748 roku wielki kupiec i patron, mając za sobą długie i satysfakcjonujące życie, przebył zawał serca, w konsekwencji którego dwa dni później zmarł. 1 marca 1748 roku, w obecności licznych żałobników, został uroczystie złożony do grobu przez swych braci kupców. W mowie pogrzebowej pastor wypowiedział wówczas słowa, które do dziś nie straciły na aktualności: *Tak długo, jak stać będzie Kościół Łaski, tak długo nie przeminie pamięć o tym mężu*. Christian Mentzel zmarł w wieku 80 lat, doczekał się 17 dzieci, 18 wnuków i 4 prawnuków (por. s. 24-25).¹¹

Napisy zewnętrzne:

Christian Mentzel (1667-1748) (*l.*)

George Mentzel (1635-1715) (*nad portalem*)

Anna Ursula Mentzel (1671-1726) (*pr.*)

1) Organy w Kościele Łaski ufundowane w 1729 r. przez Christiana Mentzela

2) Organy i ołtarz w Kościele Łaski, widok dzisiejszy

Mentzel Christian
ur. 9 września 1667, Jelenia Góra
zm. 25 lutego 1748, Jelenia Góra

Kupiec, bankier

Najwcześniejsi przodkowie rodziny Mentzel, których obecność jest możliwa do potwierdzenia, pochodzili z ok. 1500 roku i związani byli z Seiffershau (Kopaniec). Wielu z nich było zamożnymi kupcami, tak jak ojciec Christiana, George Mentzel (1635-1715), który urodził się w Seiffershau. Z kolei jego ojciec, to Martin Mentzel (*ok. 1600 roku; †po roku 1659), żonaty z Evą (†po roku 1667). George przeniósł się do Hirschberga, gdzie pozostała o nim wzmianka, jako o przewodniczącym Jeleniogórskiego Bractwa Obywateli. Zmarł w sędziwym wieku prawie 80 lat^[1]. Matka Christiana, Magdalena (1637-1708) była córką zasiedziałego i powazanego jeleniogórskiego kowala i płatnerza, Geoga Wentzla (1602-1670)^[2].

Christian Mentzel urodził się 9 września 1667 roku w Hirschbergu. Otrzymał dobre wykształcenie, na początku od tzw. Informatorów (prywatnych nauczycieli)^[3]. Później uczęszczał przez trzy lata do szkoły ewangelickiej w Niederwiesa (Wieża), oddalonej o ok. 27 km od Hirschberga. Niederwiesa, położona bezpośrednio naprzeciw śląskiego Greiffenberg (Gryfów Śląski), zaraz za rzeką graniczną Kwisą, znajdowała się na terenie elektoratu Saksońskiego. Wielu ewangelickich mieszkańców Śląska wysyłało swoich synów do szkoły do Niederwiesa, ze względu na presję kontrreformacji na ziemiach dziedzicznych monarchii Habsburgów^[4].

W roku 1682, czyli w wieku 15 lat Christian rozpoczął praktyki kupieckie w jednym z poważanych wrocławskich domów handlowych, które doskonalił w jeleniogórskim domu kupieckim swego ojca^[5]. Ten etap życia zwińczyły długie podróże handlowe do Holandii, Anglii, Hiszpanii, Portugalii, których zamierzeniem

było poznanie nowoczesnych metod sprzedaży, stosowanych w ówczesnej Europie Zachodniej, a także nawiązanie osobistej sieci kontaktów z przyszłymi kontrahentami.

Po powrocie Christian Mentzel rozpoczął w roku 1692 w Hirschbergu własną działalność i wstąpił do cechu kupców. Handlował głównie wysokogatunkowym płótnem lnianym i w krótkim czasie stał się jednym z najzamożniejszych obywateli miasta. W roku 1692 ożenił się z Anną Ursulą z domu Gerstmann (1671-1726), która pochodziła z jednej z najznamienitszych rodzin kupieckich. W latach 1693-1712 para doczekała się czterech synów i pięciu córek, z których jedynie dwoje osiągnęło wiek pozwalający na zawarcie małżeństwa. Christian Benjamin (1694-1761) i Anna Mariana (1699-1775), która w roku 1719 poślubiła kupca Johanna Martina Gottfrieda (1685-1737). W roku 1709 Christian Mentzel został przyjęty do rady starszych cechu kupców. W latach 1713 i 1722 był jej przewodniczącym^[6].

Christian zakupywał budynki, działki, bielarnie, łąki, pola i ogrody na terenie miasta i okolic. On sam zamieszkał w domu przy ulicy am *Ring* 27 (Rynek 27), nabytym w roku 1694 za kwotę 5.000 reichstalarów, późniejszej gospodzie *Zum Golden Schwert* (Pod złotym mieczem)^[7]. Od roku 1727 do 1731 przez krótki okres życia towarzyszyła mu druga żona, Agnetha Elisabeth (1699-1731), z domu Grabs, wdowa po pisarzu kasowym u Schaffgotschów, Carlu Ferdinandzie Bielerze. Ślub odbył się w roku 1727, gdy Mentzel miał już ponad 60 lat. Mieli wspólnie troje dzieci, z których jedynie Agnetha (1731-1783) przeżyła wiek dziecięcy. Poślubiła kupca Carla Samuela Hielschera (1721-1795)^[8].

Od roku 1732 do jego śmierci w roku 1748 trzecią i ostatnią żoną Christiana Mentzla była Christiane Elisabeth z domu Legner (1702-1756), wdowa po pastarze Johannie Sturmie. Małżeństwo doczekało się pięciorga kolejnych dzieci, z których troje osiągnęło wiek dorosły, a mianowicie Anna Elisabeth (1735-1797), która poślubiła w roku 1754 Johanna Gottlieba Jägera (1728-1805) – Christiane Theodora (1737-1794), która w roku 1754 poślubiła Wolfganga Friedricha Thomanna (1717-1771) – oraz Christian Gottfried (1739-1807). Gdy urodził się ostatni syn Christian Friedrich (1741-1751), Christian Mentzel miał prawie 74 lata^[9].

Według zachowanych rozliczeń podatkowych Christian Mentzel stał się jeszcze przed wojnami śląskimi najbogatszym kupcem w Hirschbergu. Jego majątek był prawie trzykrotnie większy od majątku następnego pod względem zamożności kupca - Daniela von Buchsa. W roku 1748 łączne aktywa Christiana Mentzla szacowane były na 317.727 reichstalarów. To odpowiadało około siedmiokrotnej wartości majątku w Lomnitz (Łomnica) wraz z całym wyposażeniem i podatkami^[10].

Christian Mentzel był przez całe swoje życie bardzo hojny w stosunku do swoich współwyznawców^[11]. W związku z uzyskaną w roku 1709 zgodą na budowę świątyni, został wybrany do pierwszego Kolegium Kościelnego Kościoła Łaski, w którym pełnił funkcję przewodniczącego^[12]. Mentzel ofiarowywał olbrzymie kwoty na budowę i wyposażenie Kościoła Łaski. W poczuciu głębokiego szacunku obdarzono go tytułem *wielkiego patrona kościoła czy też wielkiego dobroczyńcy*. Na budowę organów w Kościele Łaski w latach 1725-1729 Mentzel przeznaczył kwotę w wysokości 30.000 reichstalarów. Jego szczodropliwość i zaangażowanie wywoływały jednak nie tylko wdzięczność, lecz także głosy krytyczne. Ogromny

sprzeciw wzbudzały jego plany połączenia nowych organów z ołtarzem, postrzegane przez pastorów, zwierzchnictwo kościoła oraz część gminy jako zbyt chępliwie. Emocje sięgnęły zenitu - doszło nawet do przypinania paszkwili na drzwiach mieszkania Mentzla. Ostatecznie przeforsował swój zamysł i 22 czerwca 1729 roku przekazał gminie organy, które do dzisiaj wspina się sprawują^[13]. W roku 1733 ufundował nowy, trochę mniejszy ołtarz, pasujący do organów^[14]. Mentzel wspierał za pomocą dotacji i rozporządzeń testamentowych również pastorów i organistów Kościoła Łaski, nauczycieli założonego w roku 1709 gimnazjum ewangelickiego oraz szkoły dla dziewcząt, jak również biedotę miejską^[15]. Przydzielał stypendia studentom uniwersytetu w Lipsku. Mimo olbrzymiego bogactwa zamożny kupiec żył stosunkowo skromnie. W swoim domu jadał wraz z rodziną używając łyżek cynowych oraz glinianych naczyń^[16]. Potwierdzona została jedyna w jego życiu wycieczka rozrywkowa na Śnieżkę z roku 1711.

Mając na względzie wielki prestiż i majątek, który dorównywał śląskiej szlachcie ziemskiej, Christian Mentzel zdecydował się na zakup dworu ziemiańskiego. Jego wybór padł w roku 1738 na dobra rycerskie Lomnitz (Łomnica) oraz Oberberbisdorf i Niederberbisdorf (Dziwiszów). Zakup dóbr rycerskich był wówczas w zasadzie zarezerwowany tylko dla stanu szlacheckiego, jednak cesarz Karol VI przyznał mu w roku 1738 wyjątkowe zezwolenie na wejście w posiadanie majątku w Lomnitz (ad dies vitae). Będąc dumnym ze swojej przynależności do stanu mieszczańskiego, Mentzel odrzucił wcześniejszą ofertę cesarza podniesienia go do stanu szlacheckiego. Gminom ewangelickim w Berbisdorfie i Lomnitz udostępnił nieodpłatnie parcele i drewno budowlane, wspierając w ten sposób powstanie kościoła, plebanii i szkoły^[17].

Christian Mentzel przezornie zadbał o sprawy również po swojej śmierci. Już w roku 1726 zakończono budowę jego grobowca rodzinnego na terenie przykościelnym Kościoła Łaski. 23 lutego 1748 roku wielki kupiec i patron dostał ataku serca. Zmarł w niedzielę dwa dni później po nader długim i spełnionym życiu w wieku 80 lat. 1 marca 1748 roku został pochowany z wielkimi honorami. Olbrzymia dębowa trumna była niesiona z każdej strony przez dwóch członków rady starszych oraz sześciu członków cechu kupieckiego do Kościoła Łaski, gdzie została złożona przed ołtarzem i rozświetlona wysokimi gromnicami. W kazaniu pogrzebowym pastor docenił jego zasługi słowami, które po dziś dzień nie straciły nic na swojej aktualności: *Jak długo będzie stał Kościół Łaski, tak długo nie zaginie wspomnienie o tym człowieku*^[18].

Przypisy:

^[1]GERSTMAN (1909), s. 1; 2. dodatek do VB, nr 57.

^[2]patrz ZELLER, T. 3, s. 189; T. 11, S. 229; T. 12, s. 64, 66 i 132; GERSTMAN (1909), s. 251.

^[3]NAFE (1928); ZELLER, T. 10, s. 78; VB, kwiecień 1975, nr 93, 46. rocznik, tom 9, s. 65 I n.

^[4]MENTZEL (1748); FUCHS (1994); VB, kwiecień 1975, nr 93, 46. rocznik, tom 9, s. 65.

^[5]MENTZEL (1748); NAFE (1928).

^[6]GERSTMAN (1909), s. 251-276; VB, kwiecień 1975, nr 93, 46. rocznik, tom 9, s. 65.

^[7]VB, kwiecień 1979, nr 97, 49. rocznik, tom 9, s. 111.

^[8]ZELLER, T. 11, s. 251; GERSTMAN (1909), s. 251-276.

^[9]GERSTMAN (1909), s. 251-276.

^[10]VB, październik 1978, nr 98, 48. rocznik, tom 9, s. 102; GERSTMAN (1909), s. 28; NAFE (1928), s. 161 I n.

^[11]MENTZEL (1748), s. 31 I n.

^[12]ZELLER, T. 11, s. 192; T. 10, s. 38 I n. s. 172.

^[13]VB, kwiecień 1982, nr 99, 51. rocznik, tom 9, s. 129 I n.; GERSTMAN (1909), s. 19; ZELLER, T. 11, s. 172.

^[14]GERSTMAN (1909), s. 19.

^[15]NAFE (1928), s. 161 I n.

^[16]SILESIIUS (1806) s. 309 I n.

^[17]GERSTMAN (1909), s. 50 I n.

^[18]MENTZEL (1748), s. 33.

Główne źródła:

- Archiwum Państwowe w Wrocławiu. Oddział w Jeleniej Górze (nr 83)
 1. ZELLER = 83/3/2886-2897; Zeller David, Vermehrte Hirschbergische Merkwürdigkeiten ... [1. do 12.] Theil. Hirschberg [1720-1738]. Faksymile online: (opr. Ivo Laborewicz); transkrypcja online z Jeleniogórskiej Biblioteki Cyfrowej (opr. Ullrich Junker).
 2. KAUFMANNNS-SOZIETÄT = 83/102; Kaufmanns-Sozietät
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
 1. MENTZEL (1748) = Sign. 367170: Leichenpredigt auf Christian Mentzel (†1748).

Literatura:

1. FUCHS (1994) = Fuchs, Konrad, „Mentzel, Christian“, w: Neue Deutsche Biographie 17 (1994), s. 96.
2. GERSTMANN (1909) = Gerstmann, Bruno Ewald Hugo, Beiträge zur Kulturgeschichte Schlesiens, 14. bis 20. Jahrhundert. Aus den Familiengeschichten der Mentzel- und der Gerstmann'schen Nachkommenschaft [...] Leipzig (Lipsk) 1909.
3. NAFE (1928) = Nafe, Otto, Christian Mentzel. w: Schlesische Lebensbilder, hrsg. v. d. Historischen Kommission für Schlesien, Schlesier des 18. und 19. Jahrhunderts, tom 3, 1928, s. 161-166.
4. SILESIUS (1806) = Silesius, Gideon [Pseudonim], Fusreise durch die schlesische Schweiz w: Schlesische Provinzialblätter 44 (1806), s. 407-416.
5. VB = Verband der Sippen Gerstmann, Glafey, Hasenclever und Mentzel e. V. [wyd.], Verbandsblatt der Familien Glafey, Hasenclever, Mentzel und Gerstmann sowie deren Seitenverwandten. /Wydawnictwo rodzin Glafey, Hasenclever, Mentzel i Gerstmann oraz ich krewnych w linii bocznej/ 1. zeszyt (15. wrzesień 1910), 1. rocznik do 99. zeszyt (kwiecień 1982), 51. rocznik

Materiał ilustracyjny:

- Zdjęcie główne: Portret Christiana Mentzla (†1748). Bruno Ewald Hugo Gerstmann, Beiträge zur Kulturgeschichte Schlesiens, 14. bis 20. Jahrhundert. Aus den Familiengeschichten der Mentzel- und der Gerstmann'schen Nachkommenschaft [...] Leipzig 1909, plansza VIII, rys. 1.
1. Gmerk Christiana Mentzla (†1748). Gerhard Schiller.
 2. Pieczęć z gmerkiem Christiana Mentzla. Prywatne archiwum rodzin Glafey, Hasenclever, Mentzel i Gerstmann oraz ich krewnych w linii bocznej; pudło 01, teuszka 02.
 3. Dawny dom z podcieniem rodziny Mentzel przy Hirschberger Ring w XIX w. GERSTMANN (1909), plansza 12.
 4. Dawny dom rodziny Mentzel przy Placu Ratuszowym w Jeleniej Górze 2011. Gerhard Schiller.
 5. Grób rodzinny na cmentarzu przykościelnym w Jeleniej Górze, którego budowę dla swojej rodziny Christian Mentzel (†1748) zakończył w roku 1726. Gerhard Schiller.

Źródło - <http://jbc.jelenia-gora.pl/Content/14064/mentzel.html>